

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

**Навчально-науковий інститут заочної і дистанційної освіти
Кафедра права, професійної та соціально-гуманітарної освіти**

**Валерій НЕСТЕРЕНКО
Артур МИХАЙЛИК**

**Методичні рекомендації по вивченню навчальної
дисципліни
«Політологія і соціологія»
для студентів денної форми навчання
першого бакалаврського рівня**

**Кам'янець-Подільський
2023 р.**

Рекомендовано до публікації науково-методичною радою Закладу вищої освіти «Подільський державний університет» (протокол № від травня 2023 р.)

Рецензенти:

Віктор ДУГАНЕЦЬ – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри тракторів, автомобілів та енергетичних засобів Закладу вищої освіти «Подільський державний університет»

Ольга ВІННІЧУК - кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри політології і філософії Кам'янець-Подільського Національного Університету імені Івана Огієнка

Методичні рекомендації по вивченню навчальної дисципліни «Політологія та соціологія» для студентів денної форми навчання першого бакалаврського рівня/Уклад. А.О. Михайлик, В.А. Нестеренко. - Кам'янець-Подільський, 2023. – 40 с.

У методичних рекомендаціях визначається мета, завдання, функції навчальної дисципліни «Політологія і соціологія», поради щодо підготовки до практичних занять, містяться питання для самопідготовки, наводиться невеликий термінологічний словник, список рекомендованої літератури та корисних веб-ресурсів.

Методичні рекомендації призначені для студентів бакалаврських напрямів денної форми навчання.

© ЗВО «ПДУ», 2023
© Нестеренко В.А., 2023
© Михайлик А.О., 2023

Передмова

В складних умовах війни України проти російського агресора перед закладами вищої освіти є важливим завданням не тільки підготовка висококваліфікованих фахівців зі своєї спеціальності, а й свідомих громадян, які добре розуміють зміст та сутність сучасних соціально-політичних процесів і уміють орієнтуватись у них. В цьому контексті велике значення для студентів має вивчення дисципліни «Політологія та соціологія», яка викладається на третьому курсі. Вивчення цього курсу є логічним продовженням тих соціально-гуманітарних дисциплін, які викладаються на перших курсах: «Історії та культури України, «Філософії».

Соціально-гуманітарні дисципліни відіграють важливу роль у формуванні політичних цінностей та переконань студентів, способу їх політичної поведінки. Вони сприятимуть розумінню сучасних соціальних процесів в Україні та світі, допоможуть майбутнім фахівцям визначити свою роль у суспільстві.

Поєднання високопрофесійної праці з соціально-гуманітарною освіченістю широких верств населення створює передумови для формування демократичного політичного режиму в країні та розбудови ефективного громадянського суспільства, що дасть можливість долучитись Україні до Євроатлантичної цивілізації та західних цінностей.

Згідно учбового плану «Політологія і соціологія» вивчається упродовж одного семестру. Під час вивчення дисципліни студенти виконують декілька завдань.

Кількість годин, відведених на семінарські заняття, диференціюється в залежності від навчального плану, який визначається деканатами.

Дисципліна «Політологія і соціологія» циклу соціально-гуманітарної підготовки є вибірковою із загальним обсягом 90 годин. Навчальна дисципліна розрахована для студентів усіх спеціальностей Закладу вищої освіти «Подільський державний університет».

Мета дисципліни - розуміння основних категорій, які стосуються

суспільно-політичної сфери, вивчення закономірностей та тенденцій функціонування суспільства та політики, розуміння сутності і специфіки соціального і політичного життя, дослідження основних соціальних та політичних інститутів.

Виходячи з мети, сформульовано **завдання**:

Методичного характеру: знати і розуміти основні суспільно-політичні категорії, вміти грамотно формулювати свої судження на соціальну тематику, усвідомлювати неоднозначність використання політичних термінів та дефініцій окремими особами та політичними діячами.

Пізнавального характеру: вміння знаходити та аналізувати необхідну суспільно-політичну інформацію, вміти порівнювати її та робити власні висновки, здатність відрізняти суспільно-політичні фейки та свідому дезінформацію від неупередженої інформації.

Практичного характеру: вміння творчо аналізувати суспільно-політичні факти, використовувати їх на практиці під час своєї професійної роботи, діяльності у громадських організаціях, профспілок, участі у виборчих кампаніях та праці в державних установах або органах місцевого самоврядування.

Об'єктом вивчення дисципліни «Політологія і соціологія» є політика та її типи, історія політичної думки, політичні системи і режими, головні політичні інститути (держава, вибори, влада), суб'єкти політики, політичні зміни, політична культура, міжнародна політика геополітика, історія соціальної думки, основні напрями в сучасній соціології, суспільство та його типи, соціальні інститути, конкретні соціологічні дослідження. **Предметом** є вивчення закономірностей та тенденцій функціонування політичної та соціальної сфери.

Після вивчення дисципліни студент **повинен знати** основні соціально-політичні категорії, особливості суспільно-політичних законів, місце людини в суспільно-політичному просторі, як політичні та соціальні зміни будуть впливати на його життя та подальшу трудову діяльність.

Повинен вміти використовувати набуті теоретичні знання на практиці, вміти критично аналізувати інформацію на суспільно-політичну тематику,

успішно протистояти інформаційним війнам, провести соціологічне опитування, прогнозувати подальший розвиток політичних процесів.

2. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна (дистанційна) форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузі знань 05. Соціальні і поведінкові науки; 07. Управління і адміністрування; 10 Природничі науки; 14. Електрична інженерія; 19 Архітектура і будівництво;	Вибіркова	
Розділів – 2	Всі спеціальності	Рік підготовки:	
Тем – 9		1-й	1-й
Загальна кількість годин – 90		Семестр	
		2-й	2-й
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 6		Год. 14	Год. 4
		Лабораторні	
		Год.	Год.
		Практичні	
		Год. 16	Год. 4
		Самостійна робота	
		Год. 60	Год. 82
		Індивідуальні завдання:	
		Год.	Год.
		Навчальна практика*	
		Год.	Год.
		Вид контролю:	
		залік	

3. Засоби оцінювання

Оцінка за лекційне заняття виставляється за активність студента в

дискусії та за наявності і якості конспекту. Оцінку на практичному занятті студент отримує за виконані проекти, зроблені доповіді, презентації, реферати, есе, аналітичний огляд статей та активність під час дискусій. Під час модульного та підсумкового контролю засобами оцінювання результатів навчання з дисципліни є стандартизовані комп'ютерні тести.

Діагностика знань студентів здійснюється за допомогою:

- 1) тестування за результатами самостійної роботи;
- 2) обговорення проблемних завдань та запитань на практичних заняттях;
- 3) модульних контрольних робіт;
- 4) виконання індивідуальних завдань.
- 6) робота з першоджерелами;
- 7) заліку.

4. Структура навчальної дисципліни «Політологія і соціологія»

Назви розділів і тем	Кількість годин			
	Денна форма			
	усього	у тому числі		
		лекції	практичні	самостійна робота
Розділ 1. Вступ до дисципліни «Політологія та соціологія»				
Тема 1. Предмет та об’єкт політології та соціології. Політика та її функції.	8	2	2	4
Тема 2. Історія європейської політичної думки.	10	2	2	6
Тема 3. Історія виникнення соціології. Основні сучасні соціологічні школи.	10	2	2	6
Тема 4. Суспільство та його основні елементи. Типи суспільств. Соціальна та політична системи.	12	2		10
Разом за розділом 1	40	8	6	26
Розділ 2. Основні соціальні та політичні інститути				
Тема 5. Загальна характеристика соціальних інститутів (наука, праця, культура)	10	2	2	6
Тема 6. Головні політичні інститути (держава, парламент, вибори) та суб’єкти політики (політичні партії, політичні еліти)	10	2	2	6
Тема 7. Конфлікти та їх роль в житті суспільства.	10		2	8
Тема 8. Етносоціологія і етнополітика	10	2	2	6
Тема 9. Україна в сучасному світі.	10		2	8

Разом за розділом 2	50	6	10	34
Усього з навчальної дисципліни	90	14	16	60

5. Теми практичних занять

Назва розділів і тем	Кількість годин
Розділ 1. Вступ до дисципліни «Політологія та соціологія»	
Тема 1. Предмет та об'єкт політології та соціології. Політика та її функції.	2
Тема 2. Історія європейської політичної думки.	2
Тема 3. Історія виникнення соціології. Основні сучасні соціологічні школи.	2
Разом за розділом 1.	6
Розділ 2. Основні соціальні та політичні інститути	
Тема 5. Загальна характеристика соціальних інститутів (наука, праця, культура).	2
Тема 6. Головні політичні інститути (держава, парламент, вибори) та суб'єкти політики (політичні партії, політичні еліти).	2
Тема 7. Конфлікти та їх роль в житті суспільства.	2
Тема 8. Етносоціологія і етнополітика.	2
Тема 9. Україна в сучасному світі.	2
Разом за розділом 2	10
Разом	16

6. Форми контрольних заходів (поточний, семестровий, підсумковий контроль)

1. Поточний контроль проводиться під час аудиторних занять.

За результатами поточного контролю виводиться **середня поточна оцінка (СПО)** за 100-бальною системою, яка визначається за формулою:

$$\text{СПО} = \frac{\text{сума поточних оцінок (за 5-ти бальною шкалою)}}{\text{кількість поточних оцінок}} \times 20 \left(\text{вага 1 балу} \frac{100}{5} \right)$$

Критерії поточного оцінювання:

Усний виступ та виконання	Критерії оцінювання
----------------------------------	----------------------------

письмового завдання, тестування	
5	Здобувач вищої освіти повністю оволодів програмою навчальної дисципліни, засвоїв компетентності та програмні результати навчання, дає послідовні чіткі і логічно побудовані відповіді на основні та додаткові питання, вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу. Вміє застосовувати матеріал для винесення власних суджень.
4	Здобувач вищої освіти достатньо повно оволодів програмою навчальної дисципліни, засвоїв компетентності та програмні результати навчання, проте у відповідях (усних та письмових) допускає не суттєві неточності, з незначними помилками демонструє розуміння певних теорій і фактів, оперує понятійним апаратом з незначними помилками. Добирає аргументи на підтвердження своєї позиції.
3	Здобувач вищої освіти не в повному обсязі оволодів програмою навчальної дисципліни, компетентностями та програмними результатами навчання, викладає основний зміст навчального матеріалу під час усних виступів та письмових відповідей, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, без використання необхідної літератури допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки.
2	Здобувач вищої освіти не володіє програмою навчальної дисципліни, компетентностями та програмними результатами навчання. Фрагментарно, поверхнево (без аргументації та обґрунтування) викладає навчальний матеріал під час усних виступів та письмових відповідей, недостатньо розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності.
1	Здобувач вищої освіти демонструє неприйнятний рівень опанування програмою навчальної дисципліни.

У разі запровадження дистанційної форми навчання поточний контроль результатів навчання здобувачів освіти за допомогою дистанційних технологій здійснюється під час проведення дистанційних занять, а також шляхом

оцінювання індивідуальних і групових завдань, що виконуються здобувачами освіти в електронній формі відповідно до «Інструкції щодо організації поточного, семестрового контролю та атестації здобувачів вищої освіти із застосуванням дистанційних технологій навчання»

2. Семестровий контроль з даної дисципліни здійснюється у формі ЗАЛКУ в обсязі навчального матеріалу, визначеного освітньою програмою. Семестровий контроль проводиться для оцінювання результатів навчання за 100-бальною системою, національною шкалою та шкалою ЄКТС.

Відповідність семестрової рейтингової оцінки в балах оцінці за національною шкалою та шкалою ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою		Оцінка за шкалою ECTS	
	Екзамен	Залік	Оцінка	Пояснення
90-100	Відмінно	Зараховано	A	Відмінно (відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок)
82 – 89	Добре		B	Дуже добре (вище середнього рівня з кількома помилками)
75 – 81			C	Добре (в загальному вірне виконання з певною кількістю суттєвих помилок)
67 – 74	Задовільно		D	Задовільно (непогано, але зі значною кількістю недоліків)
60 – 66			E	Достатньо (виконання задовольняє мінімальним критеріям)
35 – 59	Незадовільно	Не зараховано	FX	Незадовільно (з можливістю повторного складання)
1 – 34			F	Незадовільно (з обов’язковим повторним курсом)

Студенти денної форми навчання допускаються до екзаменаційної сесії, якщо вони виконали вимоги цього робочого навчального плану за поточний семестр та не мають академічної заборгованості за попередній семестр.

Студенти, які в поточному семестрі мали пропуски занять і до початку екзаменаційної сесії не засвоїли матеріал пропущених тем і розділів навчальної дисципліни, до семестрової атестації з відповідної дисципліни не допускаються.

7. Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять

Тема 1. Предмет та об'єкт політології та соціології. Політика та її функції.

План:

1. Предмет, об'єкт соціології.
2. Предмет, об'єкт політології.
3. Функції і методи дисциплін соціально-гуманітарного циклу.
4. Міжпредметні зв'язки.

1. При вивченні першого питання слід чітко усвідомити різницю між поняттями «предмет» та «об'єкт». Об'єкт – це те, що вивчає та чи інша наукова дисципліна, а предмет – яку сторону об'єкта досліджує наука. Об'єктом соціології є: суспільство як цілісна соціальна реальність, соціальні факти, об'єктивні явища суспільства (соціальні відносини, соціальні зв'язки, соціальні групи, соціальні інститути. Предметом соціології є загальні і специфічні закони і закономірності розвитку і функціонування соціальних систем, механізм дії та форми прояву цих законів і закономірностей в діяльності особистостей, соціальних груп. Слід пояснити студентам основні ознаки категорії «соціальне».

2. На відміну від соціології політологія – це навчальна дисципліна, яка включає у себе сукупність різних політичних наук (кратологію, етнополітологію, геополітику та інші). Тому із визначенням «предмета» та «об'єкта» є певні дискусії та суперечності. Будемо виходити із того твердження, що об'єктом дослідження політології є сфера політики, політична дійсність, політичне життя особи й суспільства, а предметом – конкретні прояви, процеси, відносини політичної дійсності (політична культура, ідеологія, політичні ідеології, політичні еліти тощо).

3. Основними функціями дисципліни «Політологія і соціологія» є

описова, пояснювальна, інструментальна, виховна, світоглядна, ідеологічна, прогностична, гуманістична, теоретична, інформаційна, соціальна. Варто пояснити студентам, що дисципліни соціально-гуманітарного циклу мають дещо інші функції, ніж природничі чи технічні науки.

Є три головні умови реалізації в соціології і політології вимог наукової методології: принцип емпіризму, теоретичне обґрунтування, цілісна нейтральність. Загалом використовуються три основних групи методів дослідження суспільно-політичної сфери: загальнонаукові (структурно-функціональний аналіз, методи соціального конфлікту), загально логічні (аналіз і синтез, дедукція і індукція), емпіричні (опитування, анкетування, спостереження). Останнім часом все більше уваги приділяється саме емпіричним методам дослідження.

4. Найбільш тісний між предметний зв'язок даної дисципліни існує із філософією, історією, правознавством, психологією. Варто на прикладі на однієї події, наприклад Великої Французької революції кінця 18 ст., показати під яким кутом вивчається вона істориками, політологами, соціологами чи філософами, виходячи із предмету цих дисциплін.

Тема 2. Історія європейської політичної думки.

План:

1. Особливості політичної думки країн Давнього Сходу.
2. Політичні концепції античності.
3. Політичні ідеї часів Середньовіччя та Епохи Відродження.
4. Політична думка Нового Часу.
5. Огляд сучасних політологічних концепцій.

1. Вивчення історії політичної думки є важливим для розуміння сучасного політичного процесу у світі, розуміння політичної культури та менталітету різних народів. Оскільки перші держави, а отже політична думка зародились у державах Давнього Сходу (Єгипті, Індії, Китаї) варто коротко проаналізувати її спільні особливості: вона мала релігійно-міфологічний характер, домінування

патріархальної концепції виникнення держави, а отже патерналізм, заперечення, обґрунтування монархічної форми державного правління, негативне ставлення до будь-яких радикальних політичних змін. Давньо східні політичні концепції вплинули на політичну практику та менталітет багатьох азійських народів. Тому політичну культуру сучасних мешканців Індії чи Китаю неможливо зрозуміти без знання головних принципів конфуціанства, індуїзму, ісламу чи буддизму.

2. При вивченні другого питання слід одразу усвідомити, що під античністю мають на увазі держави Давньої Греції та Риму. У своєму розвитку вона прийшла чотири етапи: 1) ранній етап (IX-V ст. до н.е.); 2) (V – I половина IV ст. до н.е.) – час розквіту античної політичної думки; 3) – елліністичний період (2-а половина IV ст. – II ст. до н.е.); 4) - політична думка Риму.

Для раннього етапу, представленого працями Солона, Піфагора, характерно було те, що політична думка ще мала тісний зв'язок з міфологією та релігією. Справжній переворот відбувся саме у класичний період. У цьому контексті особливо слід вивчити погляди Платона та Аристотеля. Саме вони вперше описали різні форми державного правління, ввели в обіг багато категорій, обґрунтували ідею громадянина та його політичних прав і обов'язків, що пізніше стало важливою частиною західноєвропейської політичної культури. Аристотель обґрунтував ідею політеї, під якою розумів правління більшості в інтересах загального блага. Ця ідея уже в новітній період трансформувалася в ідею «влади середнього класу».

Елліністичний період був характерним тим, що нових оригінальних концепцій створено не було. Варто лише відмітити ідеї Епікура, який пропагував аполітичність, абсентеїзм.

Давньоримська політична думка розвивалась під впливом грецьких мислителів. Варто відмітити праці Цицерона, який висунув ідею про змішану форму державного правління та вперше використав термін *res publica*. Загалом, політичні ідеї античності заклали основи політичної науки. Більшість сучасних політичних категорій (демократія, аристократія, анархія та інші) мають античне походження.

3. Основними політичними ідеями середньовічної європейської думки є: 1)глибокий вплив на неї Римо-католицької церкви; 2)примат християнських ідей; 3)обґрунтування монархічного устрою держави. Важливо пояснити студентам, що в період епохи Відродження фактично відбувся справжній переворот у політичному менталітеті європейців. Саме у цей час завдяки Н.Макіявеллі політика теоретично виділяється в окрему сферу людської діяльності. Філософія гуманізму сприяла тому, що люди почали усвідомлювати себе як суб'єкти політики, що сприяло різкому зростанню їх політичною активності.

4. Мислителями Нового Часу (друг. половина 17 ст. – початку 20 ст.) було сформульовано ряд важливих політичних теорій, які у подальшому заклали основи у формуванні в Європі та Північній Америці демократичного політичного режиму. Варто ретельно опрацювати сутність теорій природного права та суспільного договору (Гроція, Гоббса, Локка), політичні ідеї французького Просвітництва (Руссо, Монтеск'є), правові вчення німецьких мислителів (Канта, Гегеля).

5. Огляд сучасних політологічних концепцій варто почати із висвітлення «теорії еліт» Моски-Парето, яка була протилежністю марксистського розуміння політики. Слід проаналізувати сильні та слабкі сторони даних концепцій. Загалом для сучасної західної політичної науки характерно поширення різних напрямів та концепцій. Серед них, зокрема, можна виділити теорію демократії, теорію еліт, структурно-функціональний аналіз, концепцію дослідження політичних систем сучасності, ідеї конфлікту та консенсусу, теорію влади, впливу і контролю, концепцію політичної модернізації, концепцію глобалізму. Це свідчить про те, що в період пост-модернізму існує ідейна конкуренція у висвітленні та аналізі сучасних суспільно-політичних процесів, що характерно для демократичного суспільства.

Тема 3. Історія виникнення соціології.

Основні сучасні соціологічні школи.

План:

1. Виникнення соціології як окремої науки.
2. Класичний період соціології (19 ст.).
3. Основні парадигми і напрями західної соціології 20 ст.
4. Розвиток соціології в Україні.

1. Спочатку слід чітко розрізняти поняття: «соціальна думка» та «соціологічна думка». Якщо соціальні ідеї супроводжують всю історію людства, то про соціологічну думку можна говорити лише починаючи з 19 ст. Причинами та передумовами утворення соціології як науки були: суспільно-політичні (утворення демократичних держав у Європі, швидкі соціальні зміни внаслідок наполеонівських війни), соціально-економічні (поява ринкової економіки, урбанізація, соціальна мобільність), культурно-освітні (де секуляризація наукової сфери, зростання ролі емпіричних методів дослідження суспільства). Поява соціології як окремої науки стала можливою лише в умовах європейської суспільно-політичної практики початку 19 ст.

2. Під класичним періодом соціології часто розуміють розвиток цієї науки у 19 – на початку 20 ст. Саме у цей час були сформульовані основні школи та напрями, які визначили подальший розвиток цієї науки. Засновником соціології як науки був французький мислитель О.Конт. Він починав свою діяльність як філософ, але потім прийшов до висновку, що філософське вивчення суспільних процесів не є цілком адекватним. Саме він вперше запропонував використовувати такі прийоми як спостереження, експеримент, порівняння. О.Конт вважається засновником «позитивістської» соціології, ототожнював цю науку із природничими дисциплінами. Вершиною соціології позитивізму є праці відомого вченого Г.Спенсера, який заснував органічний напрямок в соціології. Варто добре вивчити основні принципи «еволюціонізму», який вплинув на подальшу еволюцію розвитку соціології.

К.Маркс запропонував свій варіант розвитку суспільства. Хоч він поділяв деякі погляди «позитивізму» (зокрема теорію суспільного прогресу), він, на

відміну від них, ідеалізував соціальні революції. Його можна назвати одним із фундаторів теорії суспільного конфлікту.

Великий вклад у розвиток соціології зробив визначний вчений М.Вебер – засновник «розуміючої соціології» та «теорії соціальної дії». Важливо добре вивчити його основні ідеї, викладені у праці «Протестантська етика і дух капіталізму», «Політика як професія» та інших. Великий влад у розвиток соціології внесли Е.Дюркгейм, Г.Зіммель, Ф.Тьоніс.

Останнім визначним представником «класичного» періоду соціології вважається П.Сорокін – автор теорії соціальної стратифікації і соціальної мобільності. Важливо добре вивчити їх зміст, оскільки ці категорії є одними із найбільш важливих у соціології.

3. На початку 20 ст. соціологія виходить за межі теоретичної дисципліни, все більше переходить у практичну площину. З’являються різноманітні школи і напрями. Під школою у соціології розуміють групу соціологів, яка працює в межах виробленої нею самою дослідницьких традицій. Напрями об’єднують вчених, які займаються розробкою ідентичної проблематики, або мають спільну світоглядну спрямованість. До них можна віднести, наприклад, структурно-функціональний аналіз, конфліктологію, символічний інтеракціонізм та інші. Всі вони конкурують між собою і в той же час доповнюють одне одного. Ні один із цих напрямів не може претендувати на абсолютну істину у поясненні суспільних процесів.

У процесі підготовки до семінарського заняття потрібно заповнити таблицю **«Основні напрями та школи у західній соціології»**

№№	Назва напрямів чи шкіл в соціології	Представники	Основні ідеї та положення.
1.	Індустріальна соціологія		
2.	Структурний функціоналізм		

3.	Символічний інтеракціонізм		
4.	Феноменологія.		
5.	Структуралізм		
6.	Технократичні теорії		
7.	Постмодернізм		
8.	Конфліктологія		

Заповнення цієї таблиці дасть можливість краще зрозуміти проблеми, які зараз досліджуються у світовій соціології і ознайомитись із різними науковими підходами до тлумачення сучасних суспільних проблем.

4. Якщо історія української соціальної думки налічує багатовікову історію, то про українську соціологічну думку можна говорити лише починаючи з середини 19 ст. Для кращого засвоєння цього питання рекомендується написати невеликі доповіді про діяльність українських відомих соціологів та заповнити таблицю

«Українська соціологія в 19-20 ст.»

№№	Прізвище вченого	Основні соціологічні ідеї та погляди
1.	Драгоманов М.	
2.	Подолінський С.	
3	Зібер М.	
4.	Ковалевський М.	
5.	Франко І.	
6.	Грушевський М.	
7.	Кістяківський Б.	
8.	Шаповал М.	

Наприкінці заняття слід чітко визначити, які актуальні соціальні процеси в Україні є об'єктом вивчення сучасних українських соціологів.

Тема 4. Загальна характеристика соціальних інститутів (наука, праця, культура).

План:

1. Поняття про соціальний інститут.
2. Наука: визначення та її типи.
3. Соціологія освіти.
4. Культура як соціальний інститут.

1. Важливим об'єктом соціології є соціальний інститут. Соціальний інститут – це історично сформована стійка форма організації спільної діяльності людей. Воно втілює в собі чотири основні значення: 1. Відносно складна соціальна практика, яка підлягає широкому соціальному контролю за допомогою системи позитивних і негативних санкцій (інститут приватної власності, інститут шлюбу). 2. Будь-яка складна організація великого розміру (університет, лікарня, тощо). Однак соціальний інститут слід відрізнити від конкретних організацій чи соціальних груп. Так, поняття “інститут моногамної сім'ї”, тобто сім'ї, заснованої на шлюбі одного чоловіка й однієї жінки, має на увазі не окрему сім'ю, а комплекс заходів, що реалізується у безлічі сімей цього типу. 3. Складна система дій і відносин, яка виконує певні соціальні функції (економічний інститут, інститут освіти тощо). 4. Нормативна і відносно стабільна соціальна практика. Таке тлумачення соціального інституту властиве працям із структурно-функціонального аналізу.

Умови появи, функціонування і розвитку соціальних інститутів: 1)об'єктивна потреба; 2) потреба в безпеці і соціальному порядку (інститут держави, права); 3) потреби у виробництві продуктів і послуг (економічні інститути); 4) потреби в передачі знань, комунікації, соціалізації (інститут освіти, ЗМІ, культури); 5) духовні потреби (інститут релігії, культури).

Соціальні інститути класифікують на основі різних критеріїв. Найпоширенішою є класифікація за критерієм цілей (змістовних завдань) і сферою дії. У такому разі прийнято виокремлювати економічні, політичні, культурні та виховні і нормативно-орієнтуючі соціальні інститути.

- економічні інститути – забезпечують виробництво і розподіл суспільного багатства, регулюють грошовий обіг (інститут праці, виробництва);
- політичні інститути – пов'язані з встановленням, виконанням і підтриманням певної форми політичної влади, збереженням і відтворенням ідеологічних цінностей;
- культурні та виховні – сприяють засвоєнню і відтворенню культурних, соціальних цінностей, соціалізації індивідів (інститут освіти, культури, сім'ї, релігії);
- нормативно-орієнтуючі – регулюють поведінку індивідів в суспільстві, міжособистісні стосунки, затверджують в суспільстві соціальні кодекси і етику поведінки (інститут права, держави).

За критерієм способу регулювання поведінки людей у межах певних інститутів виділяють формальні та неформальні соціальні інститути.

Якщо для первісного суспільства характерно було те, що єдиним соціальним інститутом спочатку була сім'я, то в сучасних умовах їх кількість сягає кілька сотень. Одні соціальні інститути втрачають свій вплив у суспільстві, інші – навпаки зміцнюються. Ефективність того чи іншого соціального інституту залужить від багатьох чинників, але в першу чергу від його здатності забезпечувати важливі соціальні проблеми. Для прикладу проаналізуємо функціонування таких важливих соціальних інститутів як наука, освіта та культура.

2. Під наукою у соціології розуміють систему абстрактних знань, створених теоретичним шляхом на основі аналізу фактів, явищ і процесів за їх специфічними ознаками, встановлення між ними зв'язків, які обумовлюють їх

впорядковане функціонування та розвиток. Хоча певні наукові знання створювались людьми ще за часів первісного ладу як соціальний інститут наука сформувалась значно пізніше – в період епохи Відродження. До того часу наукові дослідження розвивались в межах релігійних інститутів. З кожним роком кількість наукової інформації зростає у великій кількості. На думку представників технократизму саме наука повинна визначати розвиток суспільних процесів та визначати його пріоритети. Студентам слід пояснити, що всі науки не діляться на «точні» і «неточні», а розрізняються в залежності від сфери дослідницьких інтересів на чотири основні групи: природничі (ботаніка, зоологія), технічні (фізика, енергетика), гуманітарні (історія, психологія), соціальні (соціологія, політологія). Останнім часом зростає роль між предметних зв'язків. Історики активно використовують математичні методи, соціологи – статистичні, фізики активно вивчають історичні процеси. Це дає підставу говорити, що у майбутньому різка грань між різними типами наук повинна стиратись. На семінарі слід обговорити питання «Проблеми науки в сучасній Україні та шляхи подолання кризових явищ в науковій сфері».

3. Питання реформування системи освіти є одним із пріоритетним та актуальним для нашої держави. Освіта як соціальний інститут передбачає наявність: суб'єктів освітньої діяльності (педагогів, учнів, студентів), об'єктів освітньої діяльності (окремих учнів, колективів, студентів), засобів освітньої діяльності (планів, програм, підручників, посібників, інформаційних методів навчання).

Основними функціями освіти є культурна, професійно-економічна, виховна, гуманістична, соціального захисту, історичного спадкоємництва, соціалізаційна, соціального контролю. На жаль, в силу різних причин сучасна система освіти України не виконує багатьох цих функцій. На семінарі слід обговорити питання: 1) чи актуальна і у чому повинна проявлятися гуманізація і гуманітаризація освіти; 2) чим характеризується сучасна криза освіти; 3) які функції освіти повинні бути пріоритетними в умовах інформаційного суспільства; 4) позитивні та негативні аспекти інноваційних процесів у сфері

освіти; 5) від яких факторів залежить ефективність освіти.

4. При підготовці до цього питання слід згадати визначення культури, яке вивчалось в процесі вивчення дисципліни «Історія та культура України». Варто чітко відрізнити поняття «культура» і «мистецтво» (як у першу чергу елемент духовної культури), «культура і поведінка» тощо. На семінарі доцільно обговорити різні визначення культури, які запропоновані філософами, соціологами, культурологами. Для кращого засвоєння теми можна заповнити невелику таблицю «Матеріальна та духовна культура України», вказавши її найбільш відомих представників у різних галузях культури. Окремо слід зупинитись на питанні «Політична культура українського суспільства та шляхи її вдосконалення».

Тема 5. Головні політичні інститути (держава, парламент, вибори) та суб'єкти політики (політичні партії, політичні еліти).

План:

1. Держава як політичний інститут.
2. Президент, парламент як політичні інститути.
3. Поняття «суб'єкт політики», їх типологія.
4. Політичні партії, їх типи та функції.
5. Політичні еліти та політичне лідерство.

1. При вивченні питання необхідно використовувати уже набуті знання із правознавства. Проте, не слід забувати того, що діяльність держави, парламенту чи організація виборів розглядається у праві через призму права, у той час як у політології через призму політичних процесів. Варто детально опрацювати питання про основні ознаки, функції держави. Особлива увага звертається на розуміння питання форми державного правління (монархії, республіки) і форма державного устрою (унітарна держава, федерація, конфедерація).

2. Для кращого засвоєння цього питання рекомендуємо заповнити таблицю

«Функції президента та парламенту»

Форма державного правління	Президент та його функції	Парламент та його функції
Абсолютна монархія		
Конституційна монархія		
Президентська республіка		
Парламентська республіка		
Парламентсько-президентська республіка		

3. Серед суб'єктів політики виділяються первинні (народ, етнос, клас) та вторинні (політична партія, політична еліта та політичні лідери). Саме вторинні суб'єкти політики - найбільш активні у політичних процесах, хоч виступають від імені народу, нації чи класу.

4. Варто зрозуміти, що хоч генеза політичних партій налічує кілька століть, у політологічному розумінні вони сформувались лише у 19 ст. Політичні партії фактично виступають посередниками між політичною системою та громадянським суспільством. Без наявності потужних авторитетних політичних партій неможливо побудувати демократичне суспільство.

Доцільно детально опрацювати питання про походження та сутність і походження політичних партій, типи політичних партій. Особливу увагу звернути на функції політичних партій. Велику актуальність має проблема формування партійної системи України. Тут у нагоді стануть знання із історії України щодо початків формування української багатопартійності (УПСР, УСДРП, УПСФ). На занятті слід обговорити питання: шляхи та методи формування авторитетних політичних партій в Україні.

5. Політична еліта - це сукупність осіб, що виділяються з політичного середовища на основі більш вищого ступеня розвитку політичних якостей. Виділяється об'єктивне та суб'єктивне тлумачення цієї категорії. Можна на основі прикладів показати їхню відмінність.

Актуальною залишається дискусія між прихильниками «теорії еліт» Моски-Парето та прихильниками марксистської теорії, яка наполягає, що саме маси є рушійною силою політичного процесу. Варто на прикладах показати

позитивні та негативні моменти однобічного тлумачення цієї проблеми. Важливо також розглянути питання про те, які функції повинна відігравати політична еліта у демократичному суспільстві, які шляхи її формування, яким чином вони змінюються при владі.

Політичне лідерство – це влада, яка здійснюється одним чи кількома індивідами з метою пробудження членів суспільства до політичних дій. Ознаки політичного лідерства: лідерство передбачає постійний вплив на оточуючих; політичний вплив повинен бути всезагальним і розповсюджуватись на усіх членів керованої спільноти; лідерство закріплюється у певних нормах, правилах, привілеях, повноваженнях.

Варто коротко проаналізувати теорії політичного лідерства: теорію рис, ситуаційну теорію, психологічну теорію, марксистську теорію та навести приклади. Окремо слід зупинитись на функціях політичного лідерства і показати якими функціями повинен володіти політичний лідер в умовах демократичного суспільства, в перехідний період реформування суспільства, в умовах воєнного стану. Бажано навести конкретні приклади.

Доцільно в процесі семінару заслухати доповіді «Соціальні вимоги до політичного лідера», «Політичні лідери сучасної України», «Політичний імідж сучасного лідера».

Тема 6.

Конфлікти та їх роль в житті суспільства

План:

1. Поняття конфлікту, його соціальна природа та функції у суспільстві.
2. Структура та динаміка конфліктів.
3. Причини і умови виникнення конфліктів.
4. Управління соціальними конфліктами.
5. Політичні конфлікти та кризи у суспільно-політичному житті.

1. Існують різні тлумачення категорії «конфлікт». Будемо виходити із

того визначення, що конфлікт (із латинської мови – зіткнення) – це зіткнення протилежних цілей, позицій, поглядів соціальної взаємодії, які усвідомлюють суперечливість своїх інтересів. Будь-який конфлікт має соціальну природу. Безконфліктного розвитку соціальних система не існує і не може існувати.

Функції конфлікту залежать від типу конфлікту. Вони можуть бути як позитивні, так і деструктивні. До позитивних функцій відносять соціально-діагностичну, регулюючу, інтегративну, інноваційну, комунікативну, соціально-психологічну, до деструктивних – дестабілізуючу, надлишково-витратну, дезорганізуючу. Варто на конкретних прикладах визначити позитивні та негативні функції соціальних конфліктів та показати їхню амбівалентність.

2. У структурі будь-якого соціального конфлікту виділяють суб'єкти конфлікту, відносини між ними, предмет (проблему), з приводу якої він виникає, соціальне середовище.

Суб'єкти конфлікту – це безпосередні учасники конфлікту, які своїми діями породжують конфлікт, визначають його тривалість та зміни. Це можуть бути окремі особи, або соціальні групи. Внутрішньо особистісний конфлікт вивчається у психології.

Характер відносин між конфліктуючими сторонами визначається ступенем їх взаємодії та взаємозалежності. Предметом соціального конфлікту у більшості випадків виступають ресурси, статус та цінності.

Зовнішнє соціальне середовище здійснює суттєвий вплив на виникнення та розвиток конфліктів. Доцільно на прикладі конкретних соціальних конфліктів проаналізувати їхню структуру.

Соціальні конфлікти не виникають на «пустому» місці, а мають динамічні показники: латентну стадію виникнення конфлікту, інцидент, ескалацію, деескалацію, завершення конфлікту. Варіанти завершення конфлікту можуть бути різними. На прикладах, слід показати їх.

3. Причини соціальних конфліктів є різноманітними і відрізняються в залежності від типу конфліктів. Загалом же виділяють такі основні причини:

соціальна нерівність, обмеженість ресурсів, невідповідність реальної дійсності суб'єктивним уявленням про неї, етнічна чи релігійна нетерпимість, розходження у поглядах та орієнтаціях сторін взаємодії. Важливо, розглянути конкретний соціальний конфлікт (класовий, політичний) і проаналізувати причини його виникнення.

4. Розв'язання конфлікту – це повне чи часткове усунення причин, що його породжують, або зміна цілей та поведінки учасників конфлікту. Управління конфлікту – це цілеспрямований вплив відповідних державних органів, громадських організацій на характер відносин між соціальними об'єктами з метою уникнення їх конфліктної взаємодії, усунення причин ймовірних конфліктів. Існують методи розв'язання конфліктів: метод уникання конфлікту, метод переговорів, метод використання посередництва, метод третейського розгляду. Стратегіями виходу з конфлікту є: компроміс, співробітництво, домінування, пристосування. На семінарському занятті слід з'ясувати: у якій ситуації і за яких умов доцільніше використовувати ту чи іншу стратегію.

5. Одним із найбільш важливим і поширеним типом соціального конфлікту є політичний. В основі політичного конфлікту є боротьба за владу, авторитет і престиж. Особливістю соціально-політичного конфлікту в умовах перехідного періоду є його вертикальний характер, в той час як в умовах стабільності має горизонтальний характер. З точки зору масштабів і рівнів прояву політичних конфліктів розрізняють зовнішньополітичні (міждержавні) та внутрішньодержавні. Варто детально проаналізувати на прикладах причини міждержавних конфліктів.

Крайньою формою політичного конфлікту є кризи. До внутрішньополітичних криз відносяться урядова, парламентська, конституційна, загальнонаціональна. Варто вивчити їхні ознаки та особливості.

У світовій політичній практиці є два основних шляхи розв'язання політичних конфліктів – мирний і воєнний. Діалог конфліктуючих сторін є цивілізованим способом. Війна є крайньою формою прояву політичного

конфлікту.

Способи розв'язання політичного конфлікту в демократичних і недемократичних державах суттєво різняться. В тоталітарних і авторитарних державах на перший план виходить насильницькі методи вирішення політичних конфліктів, у той час як у демократичних державах вони вирішуються передовсім шляхом перемовин. Доцільно, на історичних прикладах показати як вирішуються політичні конфлікти в демократичних і тоталітарних державах.

Тема 7.

Етносоціологія і етнополітика

План:

1. Етносоціологія та предмет її дослідження.
2. Основні категорії етносоціології.
3. Політика і етнонаціональні відносини.
4. Націоналізм та його типи.
5. Причини та способи вирішення етнонаціональних конфліктів.

1. Етнонаціональні процеси відіграють велику роль у сучасному світі. Тому етносоціологія є важливою частиною соціологічного знання. Етносоціологія – це наука, яка досліджує походження, суть і функції різноманітних етнічних спільноти з метою виявлення основних тенденцій їх утворення, розвитку та взаємозв'язків з іншими етносами, а також механізми їх входження у систему соціальних відносин. Слід чітко визначити предмет, об'єкт та функції цієї наукової дисципліни. Функції етносоціології: теоретико-пізнавальна, описово-інформаційна, функція соціального планування, прогностична.

2. При вивченні цього питання слід врахувати, що категорії етносоціології неоднозначні і можуть тлумачитись по-різному, внаслідок чого відбувається непорозуміння. Ключовими її поняттями є категорії етнос та нація. З приводу їх суті існують різноманітні концепції та точки зору. Найбільш відомими серед них є еволюційно-історичний, інструментальний, конструктивістський, психологічний підходи. Варто коротко ознайомитись з їх основними пунктами.

Серед великого багатоманіття означень нації виділяють три групи концепцій: об'єктивістську, суб'єктивістську, синтезовану. Перша з них розуміє націю як збірну назву для певної кількості людей, що відрізняються від інших спільними ознаками: мовою, культурою, історичними традиціями, економічним життям тощо. Друга концепція розглядає націю, як єдність, само усвідомлену людьми. Синтезована концепція прагне включати комбінацію двох попередніх концепцій. Жодна з цих концепцій не претендує на абсолютну істину.

У західній соціології часто націю ототожнюють з певними суспільно-політичними чинниками, в той час як у східноєвропейській науковій спільноті націю часто ототожнюють з етносом. Варто чітко зрозуміти різницю між поняттями «політична» і «етнічна» нація.

Іншими важливими категоріями етнічної соціології є: корінний етнос, національна меншина, субетнос, суперетнос, етногенез, націогенез, етнічна група, автохтонне населення. Необхідно чітко розуміти їхню сутність.

3. Етноси та нації є первинними суб'єктами політики. Особливо зросла їх політична суб'єктність у 20-на початку 21 ст. У політичних науках часто використовується термін «етнополітика». Його можна тлумачити, як галузь політології, яка вивчає політичну суб'єктність націй, етносів, національних меншин, так як національну політику держави. Національна політика – це цілеспрямована діяльність з регулювання відносин між етносами, націями і етнонаціональними групами, що виявляється у впливі державних і суспільних організацій на розвиток міжнаціональних і суспільних організацій на розвиток міжнаціональних і міжетнічних відносин з метою їх нормалізації та гармонізації.

Національна політика держави залежить від багатьох чинників, серед яких велику роль відіграють політичний режим, геополітичне становище, історичні традиції, релігійні відносини, характер політичної влади тощо. На занятті слід порівняти національну політику держав з демократичним та тоталітарним політичним режимом.

4. Важливою категорією етнополітики як науки є поняття «націоналізм». Необхідно зрозуміти, що це поняття є неоднозначним і серед науковців і

громадськості є кілька підходів до його розуміння: позитивний (наголошує на його конструктивних рисах), негативний (оцінює його як регрес), критичний (оцінює його як нейтральне явище), дуалістичний (ґрунтується на баченні інтегративно-дезінтегративної його природи). Кожен із цих підходів має як позитивні, так і негативні ознаки.

Багато справедливо відмічають, що мова повинна йти не про «націоналізм», а «націоналізми», адже форми націоналізму дуже відрізняються між собою. Виділяють антиколоніальний, національно-визвольний, сепаратистський, романтичний націоналізм та великодержавний шовінізм. Слід чітко розуміти сутність різних типів націоналізму. Великий вплив на політичні процеси у сучасному світі відіграють прояви ксенофобії. Важливо знати її прояви та типи.

5. Під національними конфліктами розуміють конфлікти між націями, під міжетнічними – конфлікти між етносами в межах однієї держави. Як будь-який соціальний конфлікт такі конфлікти мають позитивні і негативні функції, свою динаміку та структурні елементи. Важливо усвідомити, що етнонаціональні конфлікти мають свою специфіку: часто причиною їх виникнення є культурно-психологічні чинники (історична пам'ять, традиції, релігія, різний менталітет), вони є надзвичайно емоційними, адже об'єктом такого конфлікту часто виступають різні духовні цінності, вони зберігають велику інерційність навіть по завершенню відкритої стадії конфлікту.

Питаннями профілактики та попередження етнонаціональних конфліктів займається спеціальна дисципліна «Етнічна конфліктологія». Для кращого розуміння теми варто на прикладах із сучасності проаналізувати ті конфліктогени, які призвели до виникнення міжнаціональних конфліктів.

Тема 8. Україна в сучасному світі.

План:

1. Поняття міжнародних відносин.

2. Міжнародна політика: суть, цілі та функції.
3. Геополітика як наука та практика.
4. Україна на міжнародній арені.

1. Міжнародні відносини відіграють надзвичайно важливу роль у світовому політичному процесі. Під міжнародними відносинами розуміють системну сукупність політичних, економічних, науково-технічних, соціальних, дипломатичних, правових, воєнних, гуманітарних зв'язків і відносин між основними суб'єктами світового співтовариства, до яких відносяться держава, народ, суспільні та громадські рухи і організації.

2. Види міжнародних відносин: економічні, політичні, воєно-стратегічні, культурно-ідеологічні. Міжнародні відносини здійснюються на таких рівнях: глобальний, регіональний, локальний. З точки зору ступеня напруженості виділяють такі стани: стабільності, суперництва, ворожнечі, довіри, співробітництва, війни.

Доцільно, щоб студенти проаналізували рівні відносин між різними державами світу.

1. Міжнародна політика (світовий політичний процес) – це сукупна цілеспрямована діяльність народів, державних інститутів, соціальних спільнот у сфері міжнародного життя.

Існує чотири основні форми міжнародної політики: пасивна (відмова від свого суверенітету на користь інших держав), активна (пошуки рівноваги між зовнішньою та внутрішньою політикою), агресивна (постановка експансійних цілей, втручання у політику інших держав), консервативна (енергійна політика, націлена на захист досягнутого балансу між внутрішньою і зовнішньою політикою). Студентам пропонується визначити: яка форма міжнародної політики у провідних держав світу.

З поняттям «міжнародна політика» не слід плутати поняття «зовнішня» політика, яка характерна для конкретної держави.

Структура світового політичного процесу складається з таких типів суб'єктів політичного життя: національні держави, організації регіонального та

міждержавного характеру, міжнародні урядові організації, недержавні суспільно-політичні, громадські організації.

Важливо знати про основні міжнародні політичні організації, історію їх створення та функції. Пропонується скласти спеціальну таблицю.

Важливим є питання про функції міжнародної політики: оборонну, регулятивну, інформаційно-представницьку, інтегративну та інші.

2.Геополітика, з одного боку – це політична наука, яка вивчає зв'язок політики держав, особливо зовнішньої, з особливостями їх територіально-просторового розташування. Цей термін ввів до наукового вжитку шведський соціолог Р.Челлен.

Для розуміння сучасного світового процесу важливо знати основні геополітичні концепції, зокрема концепцію Маккіндера, яка пояснює зовнішні пріоритети євроатлантичних держав (Великої Британії, США), Хаусхофера (мала великий вплив в нацистській Німеччині), генезу та етапи створення концепції «руського мира», яка обґрунтовує нинішню агресію РФ проти незалежної України.

3. При вивченні цього питання слід детально зупинитись на законодавчих документах, які визначають пріоритети зовнішньої політики України. Важливо також простежити історичний шлях нашої держави на шляху до європейської інтеграції, показати яку допомогу надають Україні США та країни Євросоюзу.

Питання

для самопідготовки з дисципліни «Політологія та соціологія»

1. Система політичних наук.
2. Методи політології.
3. Функції політології.
4. Концепції політики.
5. Типологія політики..
6. Політична думка країн Стародавнього Сходу.
7. Сутність патерналізму.
8. Політичні вчення античності.
9. Політичні ідеї християнства.
10. Політико-правові ідеї Реформації.
11. Н.Макіавеллі – засновник політичної науки.
12. І.Кант про правову державу.
13. Вчення про суспільний договір.
14. Просвітництво як ідейно-політична течія.
15. Основні течії сучасної зарубіжної політичної науки.
16. Основні напрями в українській політичній думці у 19- на початку 20 ст.

17. Політичні концепції періоду УНР,
18. Українська політична думка другої половини 20 ст.
19. Історичні погляди на громадянське суспільство.
20. Проблеми формування громадянського суспільства в Україні.
21. Політична система: поняття, місце, роль у житті суспільства.
22. Типи політичної системи.
23. Політична система України.
24. Шляхи забезпечення ефективності соціальної політики.
25. Соціалізація глобальної політики.
26. Основні концепції демократії.
27. Форми демократії.
28. Політичний плюралізм та його прояви.
29. Правова та соціальна держава.
30. Типи республік.
31. Типи монархій.
32. Концепція ліберальної демократії.
33. Авторитарні політичні режими.
34. Тоталітаризм: його форми та ознаки.
35. Влада як суспільне явище.
36. Ознаки політичної влади.
37. Походження і формування політичних партій.
38. Багатопартійність як умова становлення демократичного режиму.
39. Різновиди партійних систем.
40. Типологія політичних рухів.
41. Політична соціалізація особи.
42. Міжнародні документи про права людини.
43. Класичні теорії політичної еліти.
44. Концепція «національної аристократії» В.Липинського.
45. Соціальні вимоги до політичного лідерства.
46. Типологія політичного лідерства.
47. Політична культура і національні традиції.
48. Ідеологічні компоненти політичної культури.
49. Поняття «ідеологія».
50. Нацизм та його основні ознаки.
51. Рашизм та його характеристика.
52. Фашизм, нацизм.
53. Проблеми формування української політичної нації.
54. Національні меншини в Україні.
55. Особливості українського націоналізму.
56. Прояви участі церкви у політичному житті.
57. Соціально-політичні доктрини сучасних релігій.
58. Функції ЗМІ в політичному процесі.
59. Політичний плюралізм та діяльність ЗМІ,
60. Шляхи розв'язання політичних конфліктів.
61. Консенсус і конфлікт у політиці.
62. Вибори як демократичний спосіб формування органів влади.
63. Поняття і типи виборчих систем.
64. Політичні аспекти глобальних проблем людства.
65. Концепція «русого мира».
66. Національні інтереси та національна безпека України.
67. Геополітичне становище України.
68. Методи політичного прогнозування.
69. Поняття «політична футурологія».
70. Типи соціальних законів.
71. Основні функції соціології.
72. Соціологія в Україні у 1920-1930-ті роки.
73. Соціологія М.Вебера.
74. Основні досягнення емпіричної соціології в 20 ст.
75. Суспільство як цілісність.
76. Ознаки суспільства.
77. Типології суспільств.
78. Глобалізація та розвиток суспільства.
79. Соціальні групи: поняття та типи.

80. Молодь як соціально-професійна група.
81. Критерії соціальної стратифікації.
82. Соціальна мобільність: її причини та види.
83. Економічна соціологія як галузь соціології.
84. Дискусії в соціології щодо суті етносів і націй.
85. Типи етнічних спільнот.
86. Проблеми регіоналізму в сучасній Україні.
87. Поняття про особистість та її соціальну структуру.
88. Роль соціалізації в становленні особистості.
89. Теорія потреб А.Маслоу.
90. Соціальна типологія особистості.
91. Проблеми студентської сім'ї
92. Проблеми модернізації вищої освіти.
93. Функції освіти.
94. Конфлікти у перехідних конфліктах.
95. Міждержавні конфлікти та шляхи їх вирішення.
96. Основні категорії соціології праці.
97. Методи збору соціологічної інформації
98. Вибірка у соціологічному дослідженні.
99. Поняття і види соціологічного дослідження
100. Глобалізація та її види

Термінологічний словник

Абсентеїзм (від лат. *absentia* — відсутність) — ухилення від участі у виборах, зборах тощо.

Автократія (грец. *αὐτός* — сам, *κράτος* — влада), самодержавство — форма політичного режиму держави, де вища державна влада належить одному суб'єктові. Цей суб'єкт — глава держави — є джерелом і носієм суверенітету державної влади.

Авторитарізм (лат. *autoritas* — повна влада) — режим правління, за якого всю чи більшу частину влади зосереджено в руках однієї особи чи групи осіб. Роль представницьких органів влади зведено нанівець або занижено.

Анархія — безвладдя.

Аристократія — влада кращих.

Влада — здатність і можливість того, хто нею володіє, за допомогою авторитету, заохочення, або примусу впливати на дії інших.

Геополітика (від дав.-гр. *γη* — земля + *πολιτική*) — мистецтво управління державою) — політологічна концепція, що вбачає в політиці засадничу, визначальну роль географічних факторів: просторове розташування країни, розмір території, наявність або відсутність, обмеженість природних ресурсів, кількість населення

Громадянське суспільство — це сукупність недержавних організацій, які представляють волю та інтереси громадян. Воно містить у собі сім'ю і приватну сферу, тобто «третій сектор» суспільства паралельно з державою та бізнесом. Елементами громадянського суспільства є різні об'єднання (професійні, творчі, спортивні, конфесійні тощо), що охоплюють всі сфери суспільного життя.

Демократія, народоправство — політичний режим, за якого єдиним легітимним джерелом влади в державі визнається її народ. При цьому управління державою здійснюється народом, безпосередньо (пряма демократія), або через обраних представників (представницька демократія).

Державний суверенітет — верховенство держави на своїй території і незалежність у міжнародних відносинах. Верховенство держави означає дію в межах її території тільки однієї публічної влади, яка визначає повноваження усіх державних органів і посадових осіб, а також підлеглість цій владі всього населення території. Незалежність держави в міжнародних відносинах — це її непідпорядкованість будь-якій зовнішній владі, владі інших держав.

Електорат (лат. *elector* — виборець) — сукупність громадян, яким надано право брати участь у виборах певного органу, політичної партії чи конкретної особи.

Етатизм, статизм (від фр. *État* або англ. *State* — держава) — напрям політичної думки, який розглядає державу як найвищий результат і мету суспільного розвитку.

Етнос (від дав.-гр. *ἔθνος* — «народ») — стійке соціальне угруповання людей, що виникло упродовж тривалого історичного розвитку на певній території, де люди мають власну біологічну складову (раса, спільне походження, мову, культуру, усвідомлення власної єдності та відмінності від інших етносів).

Ідеоло́гія (грец. *ιδεολογία*, від *Ιδέα* — прообраз, ідея, і *λογος* — слово, розум, вчення, буквально вчення про ідеї) — організована у систему сукупність ідей у формі соціально-економічних моделей, настанов, гасел, програмних документів партій, філософських концепцій тощо.

Клерикалі́зм (від лат. *clericalis* — церковний) — політична течія, спрямована на посилення впливу релігії та церкви на всі сфери суспільного життя.

Кому́нізм (від лат. *communis* та фр. *communisme* — спільний, загальний) — політична ідеологія, заснована на ідеї суспільства загальної рівності та свободи, суспільної власності на засоби виробництва та безгрошового перерозподілу майна.

Консерваті́зм (фр. *conservatisme*, від лат. *conservo* — «охороняю», «зберігаю») — визначення ідейно-політичних, ідеологічних і культурних течій, що спираються на ідею традиції та спадкоємність у соціальному та культурному житті.

Конституціоналі́зм (від лат. *constitutio* - встановлення, устрій) має визначення: Система знань політико-правового характеру, предмет дослідження якої становлять фундаментальні цінності демократії, обґрунтування необхідності встановлення конституційного ладу, аналіз історії і практики конституційного розвитку держави, їх груп і світового співтовариства.

Механізм державної влади, обмежений конституцією; політична система, що спирається на конституцію і конституційні методи управління.

Конфлі́кт (лат. *conflictus* — зіткнення, сутичка) — зіткнення протилежних інтересів і поглядів, напруження і крайнє загострення суперечностей, що призводить до активних дій, ускладнень, боротьби, що супроводжуються складними колізіями; ситуація, в якій кожна зі сторін намагається зайняти позицію несумісну з інтересами іншої сторони.

Культу́ра (лат. *Cultura* — «обробіток», «обробляти») — сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії; історично набутий набір правил усередині соціуму для його збереження та гармонізації.

Лібералі́зм (фр. *libéralisme*) — філософська, політична та економічна теорія, а також ідеологія, яка виходить з положення про те, що індивідуальні свободи людини є правовим базисом суспільства та економічного ладу.

Модернізація — перехід від традиційного аграрного суспільства до світського, міського й індустріального. Переважною більшістю теоретиків розглядається як соціальний та цивілізаційний процес спрямованого перетворення суспільства, який тривав протягом XVI–XX століть.

Мона́рхія — форма державного правління, за якої найвища державна влада повністю (необмежена, абсолютна монархія) або частково (обмежена, конституційна монархія) належить (персоніфікується) одній особі — спадкоємному, або ж виборному монархові.

Нау́ка — сфера діяльності людини, спрямована на отримання (вироблення і систематизацію у вигляді теорій, гіпотез, законів природи або суспільства тощо) нових знань про навколишній світ.

На́ція (лат. *patio* — плем'я, народ) — це етносоціальна спільнота, об'єднана певною самоназвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних і політичних цінностей, усвідомленням своєї ідентичності (національною самосвідомістю).

Оліга́рхія (грец. *ὀλιγαρχία* (*oligarchía*), від грец. *ὀλίγος* (*olígos*) «невеликий, малий», та грец. *ἀρχός* (*archós*) «начальник, керівник» — «влада небагатьох») — невелика група людей, що контролюють країну чи організацію; керівна група представників фінансово-промислового капіталу, яка зосереджує у своїх руках основну владу і визначає внутрішню та зовнішню політику країни; політичний режим, у якому влада (політична, економічна та ін.) належить невеликій, закритій та тісно згуртованій групі осіб.

Опози́ція (від лат. *oppositio* «протиставлення, заперечення») — протиставлення одних поглядів чи дій у політиці іншим, партія або група, що виступає врозріз з думкою більшості або з панівною думкою і висуває альтернативну політику, інший спосіб вирішення проблем

Осві́та — це процес набуття та вдосконалення знань, навичок, цінностей, переконань і звичок за допомогою різних форм пізнавальної діяльності, таких як сприйняття, увага, пам'ять, уява, мислення; та різних форм навчання, таких як вивчення, інструктаж, тренування, дослідження та практичний досвід.

Охлокра́тія (дав.-гр. *οχλοκρατία*, (лат. *Ochlocratia*); від *ὄχλος* — натовп і *κρατία* — влада) — вироджена форма демократії, заснована на мінливих примхах натовпу. Охлократія характерна для перехідних і кризових періодів.

Парті́йна система — система відносин суперництва та співробітництва між політичними партіями у конкретному суспільстві (іноді деякі дослідники вважають, що між легальними партіями).

Президент (від лат. praesidens, род. відм. praesidentis — той, хто сидить попереду) — багатозначне поняття: 1) виборний голова, керівник установи, організації, товариства тощо; 2) голова держави в країнах з республіканською або змішаною формою правління.

Політика - цілеспрямована діяльність, пов'язана з ухваленням відповідальних рішень у галузі взаємовідносин між різними суспільними групами, державами й народами, пов'язана із боротьбою за здобуття або утримання державної влади, як знаряддя регулювання і формування цих стосунків.

Республіка (від лат. res publica — справа громади) — форма державного правління, за якої верховна влада у державі (суверенітет) належить Народу, а верховні органи державної влади обираються на певний термін, з окресленими Законом повноваженнями; існує поділ влади на гілки: законодавчу, виконавчу, судову.

Революція (від лат. revolutio — лоз, змінення, кардинальна зміна) — швидка радикальна зміна всієї самостійної органічної або неорганічної системи, на відміну від еволюції, де зміни відбуваються поступово, у часі. Прикладами зазначених систем є суспільство, людина, наукові знання, засоби виробництва та ін.

Сепаратизм (від лат. separatus — відокремлення) — політика і практика відокремлення, відділення частини території (сецесії) держави з метою створення суверенної держави, дезінтеграцію країни, переходу до складу іншої держави (іредентизм) чи набуття статусу дуже широкої автономії.

Сім'я або родина — соціальна група з людей, які зазвичай (але не завжди) перебувають у шлюбі, їхніх дітей та інших осіб, або їх самих, без дітей та без інших осіб, поєднаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів, і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, виховання дітей.

Соціалізація — комплексний процес та результат засвоєння й активного відтворення людиною соціально-культурного досвіду (знань, цінностей, норм, моралі, традицій тощо) на основі її діяльності, спілкування і відносин, обов'язковий фактор розвитку особистості. Виступає одним із основоположних соціальних процесів, що забезпечує повноправне існування людини всередині суспільства. Соціалізація є двостороннім процесом, оскільки відбувається не лише збагачення соціальним досвідом, а й реалізація людиною соціальних зв'язків. Її суть зводиться до поєднання в процесі соціалізації особи адаптації та відособлення, тобто збереження суб'єктності людини в умовах певного суспільства.

Соціальна стратифікація — диференціація суспільства на соціальні класи та верстви населення. Стратифікація — це розташування індивідів і груп згори вниз горизонтальними

пластами (стратами) за ознакою нерівності в прибутках, власності, рівні освіти, обсягу влади, професійному престижі, стилі життя, віку, статі тощо.

Соці́альне (лат. *socialis* — товариський, громадський) — це сукупність певних рис та особливостей суспільних відносин, інтегрована індивідами чи спільнотами у процесі спільної діяльності в конкретних умовах, яка виявляється в їхніх стосунках, ставленні до свого місця в суспільстві, соціальних явищ і процесів, одна з основних категорій соціології та соціальної філософії. Соціальне проявляється скрізь, де дія однієї людини зіставляється з дією іншої.

Соці́альний ста́тус — досить чітко визначене положення індивіда в соціальній ієрархії групи або групи у взаємостосунках з іншими групами.

Соціологі́чне дослідження — система логічних і послідовних методологічних, методичних та організаційно-технічних процедур для отримання наукових знань про соціальне явище, процес.

Суспі́льство — самодостатня соціальна система, основою якої є взаємні стосунки людей, що складаються в процесі реалізації особистих потреб кожного. Взаємини людей у межах суспільства називають соціальними. Крім окремих людей членами суспільства є їхні об'єднання: спільноти, громади, товариства та співтовариства, асоціації, союзи тощо. Окремим видом суспільства є людство — спільнота всіх людей.

Тирані́я (*τυραννίς* — свавілля) — форма державної влади, встановлена насильницьким шляхом і заснована на одноосібному правлінні.

Тоталіта́ризм (італ. *totalità* і прикметник італ. *totalitario*, від лат. *totalitos* цілісний — той, що охоплює усе загалом) — система державно-політичної влади, яка регламентує усі суспільні та приватні сфери життя людини-громадянина і не визнає автономії від держави таких недержавних сфер людської діяльності як економіка і господарство, культура, виховання, релігія.

Уто́пія (грец. *οὐ* + *τόπος* — «місце, якого немає») — художнє (іноді алегоричне) зображення ідеального чи наближеного до нього суспільного устрою. Розрізняють комуністичні, ліберальні, християнські та інші види утопій. Утопічні соціуми описувалися як закритими (острів, комуна) так і глобальними (країна, політичний блок, планетарна чи галактична єдність); поміщалися у минулому, часто альтернативному, сьогоденні чи в майбутньому суспільстві (зустрічається найчастіше).

Фаши́зм (італ. *fascismo*, від італ. *fascio* — «зв'язка», «об'єднання») — різновид політичного режиму, а також радикальна авторитарна імперіалістична політична ідеологія, характерними ознаками якої є сильний культ особи, мілітаризм, тоталітаризм, імперіалізм та ідея єднання, мобілізації нації й держави проти ворогів, ідея постійної війни і панування.

Федера́ція (лат. *foederatio* — об'єднання, союз, спілка, імперія) — форма державного устрою, за якої вищі територіальні одиниці держави мають певну юридично визначену

політичну самостійність, чим відрізняються від адміністративно-територіальних одиниць унітарної держави.

Футурологія (від лат. *futurum* — майбутнє та грец. *λόγος* — вчення) — напрям різних досліджень, що займаються вивченням майбутніх станів суспільства і соціальних процесів взагалі, перспектив історичного розвитку людства, передбаченням його майбутнього.

Цивілізація — людська спільнота, яка впродовж певного періоду часу (процес зародження, розвиток, загибель чи перетворення цивілізації) має стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, економіці та культурі (науці, технологіях, мистецтві тощо), спільні духовні цінності та ідеали, ментальність (світогляд).

Рекомендована література з дисципліни «Політологія і соціологія»

Основна

1. Гелей С.Д., Рутар С.М. Основи політології: Навч. посіб. — К.: Знання, 1999
2. Гіденс Е. Соціологія. — К., 1999.
3. Левківський К.М., Піча В.М., Хома Н.М. Політологія: Підручник. — Львів, 2005. — 342 с.
4. Логвина В.Л. Політологія. Навч. посібник. - К.ЦНЛ, 2006. — 304 с.
5. Піча В.М. Соціологія: загальний курс. — К., 1999.
6. Політологія. Підручник /За ред. О.В. Бабкіної, В.П.Горбатенка. — К.: Академія, 2003. — 528 с.
7. Ручка А.О., Танчер В.В. Курс історії теоретичної соціології. — К., 1995.
8. Соціологія: Навч.посібник /За ред. С.О.Макєєва. — К., 1999.
9. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. Під заг. ред. В.І. Воловича. — К., 1998.
10. Якуба О.О. Соціологія. Навчальний посібник для студентів. Харків. — 1999.

Допоміжна

1. Вступ до політології. Екскурс в історію правничо-політичної думки. За загальною редакцією В.Й. Скиби. — Київ: Основи, 1996.
2. Жоль К. Соціологія: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. — К. : Либідь, 2005.

3. Маковецький А.М. Соціологія. Чернівці, 2000.
4. Паніна Н.В. Технологія соціологічного дослідження. – К., 1996.
5. Пірен М.І. Етносоціологія. – Чернівці, 1996.
6. Політологія. Підручник / За заг. ред. проф. Кремень В. Г., проф. Горлача М. І.— Харків: Друкарський центр «Єдинорог», 2002.
7. Політологія. Кінець XIX – перша половина ст. Хрестоматія. – Львів: Світ, 1996.
8. Політологія у схемах, таблицях, визначеннях: Навч. посіб./ За ред. І.С. Дзюбка та ін. – К., 1999.
9. Сміт Е. Національна ідентичність. – К., 1994.
10. Черниш Н. Соціологія : Курс лекцій/ Наталія Черниш,; Львівський нац. ун-т ім. І.Франка. -3-є вид., перероблене і доп.. -Львів: Кальварія, 2003.
11. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К.: Либідь, 2002.

Інтернет-ресурси:

- <http://i-soc.com.ua/> - Інститут соціології НАН України
- <https://niss.gov.ua/> - Національний інститут стратегічних досліджень України
- <https://ipiend.gov.ua/?mid=8> - Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України.
- <https://www.rada.gov.ua/> - офіційний портал Верховної Ради України.
- <https://www.president.gov.ua/ru> - веб-сайт офіційного представництва Президента України.
- <https://chtyvo.org.ua/> - онлайн-бібліотека україномовної літератури
- <http://history.org.ua/> - сайт Інституту історії НАН України
- <https://ccu.gov.ua/index.php> - сайт Конституційного Суду України
- <https://minjust.gov.ua/> - Міністерство юстиції України
- <https://mon.gov.ua/ua/tag/pidruchniki> - Міністерство освіти і науки України

ЗМІСТ

1. Передмова.....	3
2. Опис навчальної дисципліни.....	5
3. Засоби оцінювання.....	5
4. Структура навчальної дисципліни «Політологія і соціологія»	6
5. Теми практичних занять	7
6. Форми контрольних заходів	7
(поточний, семестровий, підсумковий контроль)	7
7. Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять.....	10
Тема 1. Предмет та об'єкт політології та соціології. Політика та її функції.	10
Тема 2. Історія європейської політичної думки.	11
Тема 3. Історія виникнення соціології.	13
Тема 4. Загальна характеристика соціальних інститутів.....	17
(наука, праця, культура).	17
Тема 5. Головні політичні інститути (держава, парламент, вибори) та суб'єкти політики (політичні партії, політичні еліти).	20
Тема 6.	22
Конфлікти та їх роль в житті суспільства.....	22
Тема 7.	25
Етносоціологія і етнополітика	25
Тема 8. Україна в сучасному світі.....	27
Питання	29
для самопідготовки з дисципліни «Політологія та соціологія»	29
Термінологічний словник.....	32
Рекомендована література з дисципліни «Політологія і соціологія»	37

Інструктивно-методичне видання

Методичні рекомендації по вивченню навчальної дисципліни
«Політологія і соціологія»
для студентів денної форми навчання
першого бакалаврського рівня

Укладачі: Валерій НЕСТЕРЕНКО

Артур МИХАЙЛИК

Підписано до друку _____ р. Формат 30-42. (60-90/ Папір офсетний.

Ризографія. Авт. арк.2,5. Обл.- вид. арк _____. У.д.а _____

Тираж 16. Прим. Зам_____

Підготовлено до друку та надруковано у Закладі вищої освіти «Подільський державний університет. 32300 , м. Кам'янець-Подільський, вул. Шевченка, 13